

Fotografier, som man gjorde förr

Rullpers Maria på 20-talet.

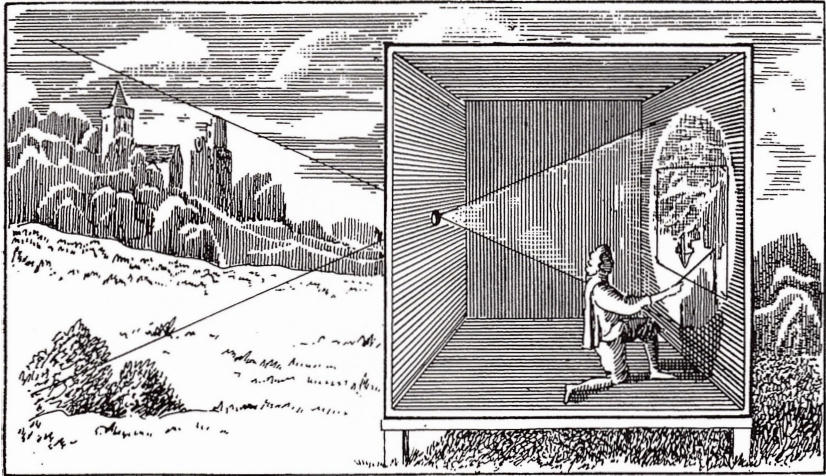
Det var inte så länge sedan man bara ringde med sin telefon. Men den digitala utvecklingen har gått snabbt och nu gör vi bankärenden, ser på TV och tar kort med telefonerna.

Den här artikeln ska handla om den där tiden då man tog riktiga kort som först fästes på film och sedan kopierades på papper. Jag ska mycket kortfattat inleda med några ord om den gamla tekniken för att ta fram en ”bild” som heter kopia på fotospråk eftersom bilden egentligen sitter på en film. Jag ska särskilt uppehålla mig vid en speciell typ av efterbehandling som kallas Handkolorering som faktiskt var en extrainkomst för många hemmavarande kvinnor bara för någon generation sedan. Och vem vet? Kanske har du en sådan bild hemma?

Camera obscura

Orden är latin och betyder ”Det mörka rummet”. Därifrån har vi än idag ordet kamera. Redan de gamla egyptierna kände till att om man befann sig i ett mörkt

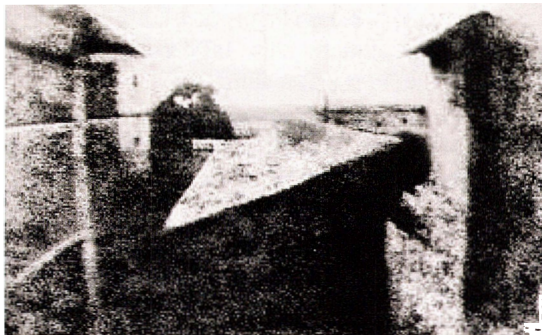
rum där det fanns ett litet hål i ena väggen så kunde man se en upp och nedvänd bild av omgivningen utanför på den motsatta väggen om den var tillräckligt slät och ljusmålad. Kineserna visste det också och Aristoteles (d 322 f.Kr) beskrev fenomenet. Detta fenomen är själva grunden för hur en kamera fungerar. Kameran är ett bärbart mörkt rum där ljus släpps in en viss tid genom en lins som förbättrar skärpan avsevärt.

Camera obscura

För ungefär 20 år sedan började man ta digitala bilder där man lagrade bilderna på elektronisk väg och inte på film. Tekniken har förbättrats och ligger till grund för alla bilder på t ex barnbarn som skickas med våra telefoner idag och t o m spelfilmer spelas in med samma teknik.

- Men så har det inte alltid varit!

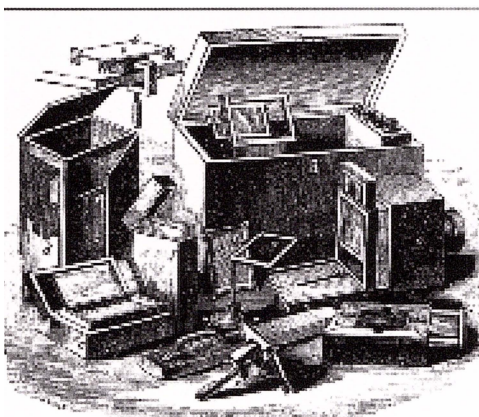
*Världens första, ännu kvarvarande, fotografi från 1826.
Foto: Joseph N Niepche*

Fotografikonsten föds 1826

Världens första, ännu kvarvarande, fotografi brukar man kalla fransmannen Joseph Nicéphore Niepches fotografi från 1826. Det föreställer utsikten från hans arbetsrum och exponeringstiden var på hela 8 timmar. Bilden exponerades på en tunn tennplåt överdragen med en hinna av asfaltslack löst i lavendelolja. Asfalten blev hård och olöslig av solljuset på de belysta ställena men löstes upp av lavendelolja blandad med terpentin på de mörka partierna. Nu följde en snabb utveckling av denna teknik och fransmannen Daguerre anses vara epokgöraren för den ”moderna” fotografien. Snart kom nya kamerakonstruktioner och nya ljuskänsliga material som avsevärt förkortade exponeringstiden.

- Redan vid mitten av 1800-talet dök flera kringresande daguerretypister upp i den svenska landsorten och de förnämsta öppnade egna ateljéer i de större städerna. De så kallade kabinettskorten blev populära och framförallt billiga. Det är mindre avlånga porträtt uppklistrade på kartong ofta med fotografens namn angivet på fram eller baksidan och jag är övertygad om att det finns ett och annat även bland Sool-Öens läsekrets. Dessa fotografier är idag minst 100 år gamla! Givetvis är det inget man slänger utan vill bevara.

- a. Camera obscura
- b. Eticour plate
- c. Lintole and Brunick Boxes
- d. Improved Mercury Column

- e. Plate holder with clamps
- f. Box for Plates
- g. Leveling stand
- h. Plate for washing
- i. Hand-trail

Daguerrekamerans princip.

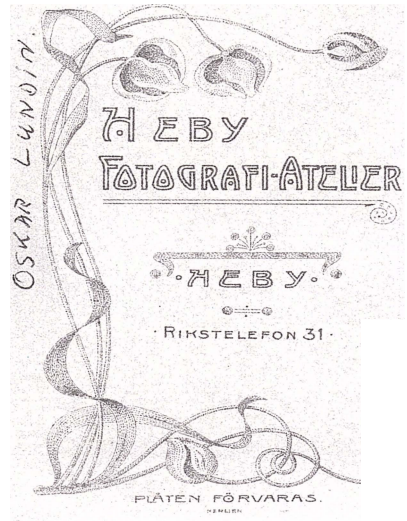

Daguerrekameran

Kabinettskort

Oskar Lundin. Författarens fars morbror. C:a 1900.

Färgfoto

Färgfilmen är också den mer än 100 år gammal. Den blev dock inte vanlig förrän på den senare delen av 1900-talet. Problemet var och är att färgerna inte är lika beständiga som de svartvita kopiorna. Jag är övertygad om att många läsare på 1960 – 70-talet använde folkkameran Kodak Instamatic och att de bilder man fick då tappat betydligt i färg idag. Endera är de nu ljusgröna eller rödblå. (Magentafärgade.) Dessa bilder rekommenderar jag att skyndsamt låta scanna. Färgerna kan fixas till av t ex ett händigt barnbarn.

Handkoloreringens förstadium

- Önskan att sätta färg på fotografier man tagit kan nog sägas vara lika gammal som själva fotografikonsten. Många av de första fotograferna närde konstnärsdrömmar vilket också tydligt ses på den omsorg gällande kompositionen av de bilder de tog. Den franske målaren Degas (d.1917), vars favoritmotiv var balettflickor fotograferade han ibland själv och ibland med hjälp av en fotograf. Därefter duttade han färg på kopiorna så han kunde måla upp dem på duk med de rätta färgerna. Mest var han dock ute efter rörelsen. Den som ser en Degas som föreställer flera flickor som dansar samtidigt förstår att den gemensamma rörelsen aldrig hade kunnat kvarhållas av modellerna eller skissats samtidigt av konstnären utan fotografi.

Degas målning av balettflickor efter fotografisk förlaga.

Oljefärger var ju redan i bruk och samtidigt med fotografins utveckling utvecklade särskilt tyska kemister helt nya färgstoffer. De flesta av de konstnärsfärger man kan köpa på en färgaffär idag fanns redan på senare delen av 1800-talet. De absolut giftigaste har dock lyckligtvis ersatts av mer lätthanterliga färger. Detta kom att medföra en färgexplosion inom måleriet och en del konstnärer försökte avbilda fotografiets färgblandning med ett oändligt antal små punkter t ex George Seurat (d.1891) som kom att kallas pointillism. (Punktmålning.)

Handkolorering

Andra började måla direkt på kopiorna! Det är något om den tekniken jag nu ska berätta.

Många har i sin ägo bröllopfoton, gårdsfoton eller andra motiv som stått i sol, rök och damm i många år därhemma på hyllorna. Det är minnesbilder och en del är mycket välgjorda både av fotografen och koloristen. Andra är kanske lite väl grälla... Snälla vän; Kasta dem inte! De kan gå för spottstyvrar på en loppis om de nu återfinns där och samlarmässigt betingar de ännu inga större värden, om ens något alls. Men, nästa gång du tittar på den gamla välbekanta bilden, torka av dammet och titta en gång till. Både bild och färg är kvar!

- Hur var det nu med Instamaticbilden från Skansenbesöket 1972?

Den ena är kvar men den andra knappt urskiljbar och Niépces utsikt från 1826 är kvar!

- De svartvita bilderna är överlevare. Jag vet att den moderna tekniken lovar beständighet på mer än 100 år om man skriver ut dem på det och det papperet med det och det bläcket. Ingen vet att det är så, men skriv ut! Att bara spara bilderna elektroniskt kan vara ett vågspel. En dators hårddisk kan krascha ohjälpligt och den som sparade sina första bilder på kompakta disketter på 720 Kb eller 1,44 Mb vem kan läsa dem i sin dator idag?

Kvinnohistoria

Vid det förra sekelskiftet, 18-1900, var fotograf ett nytt kvinnoyrke. De flesta av dessa fotografer hade fasta ateljéer. Nu började mer avslappnade grupp- och familjebilder skapas och t o m barn och husdjur kunde förevigas på ett tilltalande sätt. Jag vill inte påstå att just de kvinnliga fotograferna var de som såg till att deras kopior kolorerades. Men, många av dem var drivna i retuscheringsens (försköningsens) svåra konst, som t ex Selma Westberg i Mora. Andra såg till att med konstnärlig smak kanske färglägga en vigselring eller brudbukett.

Nu är det så att det tar TID att handkolorera en bild. En hårt arbetande fotograf, man eller kvinna, hade helt enkelt inte tid med att själva kolorera sina alster. Dock skötte de oftast retuscheringen själva. Den tillhörde mer intimt själva bildskapandet. Skärpa. Skugga. Högdager.

Jag gick själv ”i lära” hos Eckhardt Hoffman i Orsa för ett antal år sedan för att lära mig iprickningens och skrapningens svåra konst. Dvs man fyller i eller tar bort vita eller svarta prickar på den färdiga kopian. En teknik jag vet att många nu passiva gamla amatörfotografer som läser detta ännu är väl förtrogna med. Jag minns ännu hur det kunde ta mig 8 – 10 timmar att få till ett halvgodkänt porträtt i storleken 18 X 24 cm.

- Det var alltså det enklare jobbet... NU kommer vi till koloreringen/färgläggningen som är betydligt svårare. Generellt kan sägas att vi kan skilja mellan tre typer av färgläggning av en svartvit fotografisk bild.

- Toning
- Partiell kolorering
- Total kolorering

Toning

Detta är en mycket gammal teknik som rätt utförd ökar en kopias livslängd avsevärt. Selen, guld och tvåbadstoning till önskad färg är de vanligaste. Toningsbadet är ofta mycket giftiga. Inget man slår i avloppet alltså. Dessutom är de dyra. Särskilt guld, som faktiskt består av just den ädla metallen. En tonad bild får en färg som framträder mer eller mindre starkt beroende på kopians ljusa och mörka partier.

Partiell kolorering

En partiellt/delvis kolorerad kopia tonas ofta först. Den kopieras gärna lite ljusare än en vanlig svartvit kopia, eller så bleks den och tonas i en grundton. Oftast varmt gul, Sepia. Därefter koloreras den för hand på vissa framträdande ställen. Vigselring, bukett eller ett hårbånd. Rätt utförd är effekten mycket vacker!

Det är om denna koloreringsteknik jag kommer att skriva mer om nedan.

Total kolorering

Total kolorering kan innebära samma grundförfarande som för partiell kolorering, men därefter färgläggs allt på bilden. Oftast är resultatet mindre lyckat. Ett vanligt motiv med total kolorering är bilder av gårdar. Omgivande gräsytor är tyvärr ofta tjockt mörkgröna och himlen för blå för att framhäva huset som alltid är rött med väl vitmenade knutar. Inte sällan finns i fönstren några gula och röda blommor som rejäla färgklumpar. Resultatet är bekant för den som känner motivet, men slutresultatet liknar ganska ofta en grällt målad målarbok och har ofta utförts med pensel. Färgerna saknar mestadels nyanser och är täckande. Totalt kolorerade kopior är ofta gårdsbilder från flygfoton. De är snabbt utförda och oftast är den konstnärliga kvaliteten dålig.

Axel. Foto och kolorering av författaren.

Den konstnärligt handkolorerade bilden

Under mina år här i Siljanssocknarna och Älvdalen har jag ganska ofta kommit in i hem med handkolorerade bilder på finskåpet. Vid några tillfällen har jag också träffat den dam som kolorerat bilden. Koloristerna har beskrivit arbetet för mig men tyvärr aldrig haft sina redskap kvar. Däremot har de vetat att berättat att ersättningen för utfört arbete var ganska liten med tanke på arbetstiden.

Efter en tidig morgon full med ivägskick av make och skolbarn som skulle ha sina lunchpaket var det dags för omsorg om de ännu mindre barnen. Efter en dag fylld av sysslor satte sig dessa kvinnor sent i fotogenlampans sken eller kanske i den svaggula 25 wattarens och handkolorerade fotografens kopior med en otrolig elegans och finess! Med bomullstussar fästa på långa smala stickor lade de tunt tunt tunt med färg på den fotografiska kopian. Allt i bilden skulle synas och färgen som lades på måste vara helt genomskinlig. Dessutom måste den ligga exakt!

Ingriid i mitten är Rullpers Ingers mamma på tidigt 20-tal. Till vänster Ingridis moster Dagmar och till höger hennes mamma Elsa.

Nu fick bruden guldgylans i kronan. Den snusande brudgummen vita jämna tänder. Höstbuketten med astrar stacks i kärleksbrand med konstnärligt blandade varma färger. Med hjälp av några tuber färg, ett par långa stickor, ett hekto bomull, linolja, damarfernis, ett stort tålmod och konstnärligt öga utfördes dessa fantastiska koloreringar!

Se där! En ljusblå sommarhimmel med ulliga moln över ett gammalt böjt par som en gång skar sina initialer i den vita björken då de gick som fästfolk under just en sådan himmel.

Eller den lille masen i sin dräkt med sockenfärgerna noggrant återgivna och med solblänk på plös-skorna!

Eller den trogna arbetshästen i sned profil som äter sitt gulgröna hö efter en lång dags slit och med solkatter i pupillerna exakt där de ska sitta. D v s klockan ett!

- All denna konst är en fusion av fotografen som var där och hon som oftast inte var med. I svagt ljus med snarkande gubbe och sussande barn får äppelblommen färg långt efter det att den blommat över. Astrarna kastar sina varma hälsningar mot betraktaren men kolorerades långt efter det den första snön fallit.

Tvillingsystrarna Siv och Inger. Fotograf Gustaf Holin, Gävle. Med största sannolikhet har fotografen inte kolorerat kopian utan lagt ut detta arbete på entreprenad. Observera den tredimensionella effekten.

Som man gjorde förr

För att inte våra kulturskatter ska försvinna där de ofta ordlösa ligger i lådor och kartonger som okända kabinettskort, halvskadade glasplåtar eller i allmänhet "gamla bilder" finns sen många år på Sollerön, Ryssa och Gesunda en medvetenhet om att axla detta arv. I exempelvis Gesunda bystuga finns alltid kartonger hos Ärtsoppans vänner där identifieringen av personer ständigt fortgår. Arne Johanssons initiativ lever.

Karl Lärka, Håll Nils Mattsson, Johan Öhman, Rune Svensson, Erik Pettersson och många andra mer eller mindre kända fotografer har bidragit till att genom fotografisk bild spara gångna tiders ängar, hus och människor till oss efterlevande.

Jag vet att detta arv på grund av den nya teknikens genombrott tyvärr börjar tystna då mången god amatörkopist kört sin utrustning till tippen i Kråkberg och investerat i en mer lätthanterlig digitalkamera i stället. Det är just därför jag byggt upp ett mörkrum i Ryssa för att kunna få dessa gamla glasplåtar och negativ att bli kopior igen. Min fru får sköta det digitala...

- Jag har inte tid för jag har börjat handkolorera! Det barnbarnen gör i Photoshop med några musklick tar kanske en vecka eller tio dagar för mig. Vi får väl se vems resultat som blir beständigast om 100 år? Konstnärligheten tiger jag dock still om...

Hans Lundin